

**ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ УСТРІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЗА
ПОГЛЯДАМИ В. ЛИПІНСЬКОГО ТА Д. ДОНЦОВА.**

Ключові слова: *національний консерватизм, інтегральний націоналізм, окупація, режим, мислитель, європейський, теорія, еліта, українське середовище, ідеологічний.*

Key words: *National conservatism, integral nationalism, occupation, mode, philosopher, european, theory, elite Ukrainian environment, ideological.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Перша половина ХХ ст. для України була позначена не лише складними і драматичними випробуваннями, а й активною діяльністю національних мислителів європейського рівня, котрі залишили нащадкам потужну політико-правову спадщину. Революція 1917–1921 рр., ставши вінцем самостійницьких прагнень тогочасного українства та зусиль кількох поколінь представників «мазепинської» традиції у її найширшому розумінні, все ж таки зазнала жорстокої поразки. Словом, необхідність осмислення повчальних уроків історії визвольних змагань висунула на передній план творчість низки непересічних авторів, чи не найскравішими та найоригінальнішими з-поміж яких видаються постаті В'ячеслава Липинського (1882–1931) та Дмитра Донцова (1883–1973).

Зв'язок проблеми із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність пропонованої теми полягає у стислому, схематичному розкритті теоретичних та ідеологічних витоків головних політико-правових концепцій Д. Донцова та В. Липинського — відповідно «*інтегрального націоналізму*» та «*національного консерватизму*». Цікаво простежити еволюцію поглядів учених на сутність політико-державного устрою майбутньої незалежної Української держави та на роль народних мас в історії національної державності, у порівняльному аспекті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних дослідників окремі питання творчої спадщини В. Липинського та Д. Донцова частково досліджували Р. Безсмертний, Д. Веденєв, К. Галушко, С. Гелей, І. Гирич, М. Горелов, І. Гошуляк, Я. Грицак, Я. Дашкевич, Л. Кондратик, І. Курас, О. Лисенко, О. Майборода, В. Масненко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблематика відповідної статті демонструє та деталізує ідеологічний, політико-правовий вплив Д. Донцова і В. Липинського на українське, у т.ч. й діаспорне, інтелектуальне, політичне середовище.

Постановка завдання. На підставі вивчення творчих здобутків В. Липинського та Д. Донцова необхідно дослідити сутність теоретичних та ідеологічних витоків головних політико-правових концепцій Д. Донцова та В. Липинського

Виклад основного матеріалу дослідження. Уже у процесі становлення творчої індивідуальності обох мислителів можна простежити виразні паралелі. В. Липинський, завдяки своєму походженню, став винятком із фатальної аксіоми, вперто нав'язуваної окупаційними режимами, згідно з якою українці ледь не приречені бути такими собі «рекрутами», «гарматним м'ясом» для інших народів. В'ячеслав походив зі старовинного польського роду Липинських герба Бродзіч, який у XVIII ст. осів на Правобережній Україні. Тож і виховувався він у середовищі католицькому, хліборобсько-шляхетському, культурно польському. Свідоме прилучення етнічного поляка до української культури припадає вже на період його навчання у Першій Київській гімназії, під час якого він познайомився з такими відомими діячами українського національного відродження, як Микола Василенко, Василь Доманицький, Євген Чикаленко. Поєднання родинного польсько-шляхетського й потужного культурно-інтелектуального українського впливів на початку життєвого шляху, безперечно, зумовило загальний напрям усієї подальшої еволюції поглядів В. Липинського про державу і право. Саме в цьому лежить коріння тих упертих пошуків ним надійного обґрунтування спільної для мешканців нашої землі — незалежно від їхнього походження — цінності землевласницької, хліборобської політичної та правової свідомості.

Д. Донцов не був схильний надто перейматися своїм походженням, але завдяки його роз'ясненням у відповідь на випадки ідеологічних опонентів наведемо кілька цікавих біографічних свідчень про його рід та корені. Наприклад, в одному з листів він писав, що, як вдалося з'ясувати, його предки по батьківській лінії, намагаючись долучитися до російського дворянства і прагнучи підвищити свій соціальний статус, ще у XVIII ст. змінили питомо козацьке прізвище «Донець» на «Донцов». Єдине, з чим тут слід погодитися, — то це з тим, що вирішальну роль у формуванні його політико-правових поглядів відіграла не безпосередня генетична спадковість, а власне мішаний, поліфонічний характер «типово таврійської» (з Мелітополя, нині Запорізької області) родини [1].

Зазначимо, вперше В. Липинський і Д. Донцов зустрілися 1909 року. Переживши період захоплення модними тогочасними соціалістичними ідеями, Д. Донцов із зацікавленням сприйняв досить незвичний для тодішнього інтелектуального бомонду (особливо українського) консервативний, традиціоналістський дискурс В. Липинського. Дослідники сходяться на думці, що природний ідеалізм молодого тавричанина на той момент уже шукав собі виходу за межі раціоналістичних побудов популярного марксистського матеріалізму. Прагнення націй до визволення та панування як свого роду колективна «воля до життя», що його Д. Донцов на світанку своєї діяльності намагався було обґрунтувати із соціал-демократичних позицій, дедалі очевидніше не вкладалося у жорсткі рамки

утилітарної схематизації. Національний романтизм та ірраціоналістичний волонтаризм, які дедалі більше відчувалися в його ранній публіцистиці, спонукали до виходу на новий концептуальний рівень, зрештою — до творення власної оригінальної доктрини.

Слід відзначити, що і В. Липинський, і Д. Донцов зазнають впливу нової і на той час цікавої політологічної *теорії еліти*, авторами якої були італійці Гаetano Моска (1858–1941), Вільфредо Парето (1848–1923) та німець Роберт Міхельс (1876–1939). Попри всі теоретичні розбіжності у їхніх працях, з них випливає незаперечний висновок щодо особливого значення для кожного суспільства провідних керівних груп непересічних, добірних особистостей еліт (критерії виокремлення котрих, щоправда, можуть бути різними). Отже, насправді історію незалежної держави творять не мінливі настрої мас, а життєва енергія й організаторська воля вищих верств (проводу) — ось найзагальніший постулат цього відомого і важливого вчення.

Історія української політико-правової думки післяреволюційної доби містить сторінки, що свідчать про наростання непорозуміння й утворення принципово ідейно-теоретичного розламу між поглядами В. Липинського та Д. Донцова. На перший погляд, це видається незрозумілим, адже мислителі торкалися схожої (якщо не тотожної) проблематики і були, як уже зазначалося, палкими прихильниками схожих наукових концепцій. Зокрема, і В. Липинський, і Д. Донцов вбачали головну причину поразки української справи 1917–1921 рр. у відсутності належних керівних здібностей у тодішньої національної еліти — а точніше, у відсутності останньої як такої, тобто свідомої й організованої провідної групи, що могла б бути своєрідним «локомотивом» для решти суспільства. В. Липинський основою для формування відповідальної державницької еліти вважав верству «хліборобів» — людей, прив'язаних до землі-годувальниці, нелегку працю на якій він привірював до місцевця. Найнадійнішим носієм консервативно-хліборобського етносу, здатним на патріотичні почуття найвищої напруги до рідної землі, була, на його думку, стара *землевласницька аристократія*. Разом з тим, це аж ніяк не було заклик до, як мовилося в одному з діаспорових видань [2, с. 56], формування «диктатури дідовської класи». Адже таке шляхетство мусило не брати на себе всю владу, а лише згуртовувати інші суспільні групи (класи) на основі ідеалів відповідальності та любові до батьківщини, яка для В. Липинського була немислима без любові до творчої («продуктивної») праці на українській землі. Виробників-«продуцентів» матеріальних цінностей, життяво зацікавлених у стабільному функціонуванні держави в її історичних територіальних межах, він протиставляв руйнівній стихії декласованої (а отже, безвідповідальної) малоросійської, тобто нібито української інтелігенції. Останній — точніше, найбільш «конструктивній» її частині, він залишав тільки допоміжні, на його думку, дорадчі та ідеологічні функції, при справжній еліті. Показово, що, попри свої ідейні шукання, сам В. Липинський до інтелігентів, ідейних провідників нації себе ніколи не зараховував, зазначивши одного разу в листі до Осипа Назарука: «Творення ідеології — це не моє діло. І тільки процесом

нашого національного гніття пояснюється те, що я за оце протиприродне діло взявся» [1].

Переконаний консерватор, він не міг не побачити у післяреволюційних працях Д. Донцова елементів такого нелюбого йому «інтелігентського пустословія». Слушно завваживши, що його давній знайомий звертається не так до розуму, як до емоцій аудиторії, В. Липинський у вступному слові до свого класичного твору «Листи до братів-хліборобів» (1926 р.) піддає нищівній критиці «Мітьку Щелкопйорова» (так він саркастично називав Д. Донцова, який віддячував йому «паном Вацлавом Липінським»). Читаючи ці авторські гострі звинувачення у плагіаті та перекручуванні ідей і, якщо можна так сказати, заниженні концептуального рівня аналізу, нам не слід забувати про специфіку тодішньої непростой геополітичної ситуації. Д. Донцов цілком міг вважати, що в ситуації тяжкої поразки української справи усі традиційні, логічні аргументи на її захист уже вичерпано і залишається задіяти найбільш глибинні й потужні русійні сили — почуття, пристрасті, навіть інстинкти для мобілізації українства на священну боротьбу за свої природні права.

Звичайно, між В. Липинським і Д. Донцовим існували розходження не лише у питаннях тактики чи «цільової аудиторії» (для останнього це була насамперед українська молодь як найбільш емоційна частина суспільства). Д. Донцов не поділяв поглядів В. Липинського на формування «творчої меншості», розглядаючи пропонуване опертя на земельну аристократію і навіть хліборобську верству безпідставною великою ілюзією. Він вважав украї обмеженими й ідеї *територіального патріотизму та «внутрішнього імперіалізму»* в якості інструментів залучення до розбудови української державності всіх вітчизняних етнокультурних груп і їхніх еліт. Зрозуміло, категоричне неприйняття викликали у нього апологетика В. Липинським дідичної (спадкової) монархії як оптимальної для України форми правління та його геополітичного проекту «спілки трьох Русей», яку Д. Донцов безапеляційно затаврував як «москвофільство». Своєю чергою, В. Липинський не сприймав донцовський «чинний» («вольовий») націоналізм, розглядаючи його як «згубну ненависть місцевих українців до місцевих неукраїнців». Одне слово, кожен із відомих, поважних мислителів мав підстави закидати іншому спроби вдаватися до демагогії та утопії. Разом з тим, не забуваймо лишень, що утопія — необхідний етап розвитку будь-якої ідеологічної системи. А сама гостра полеміка між яскравими особистостями В. Липинським та Д. Донцовим — вочевидь лише збагачувала багатоманітну теоретичну базу ідеології українського самостійництва [1].

Несумісність політико-правових поглядів на шляхи і методи реалізації ідеї закономірно вилилась у протилежні погляди на принципові засади національної державності. Поряд з тим, ані Д. Донцов, ані В. Липинський не дали у своїх працях чіткої, національної моделі політико-правового устрою майбутньої незалежної Української держави.

У дусі епохи Д. Донцов віддавав явну перевагу *політичним системам тоталітарного типу* (італійський фашизм, німецький націонал-соціалізм,

ленінсько-сталінський більшовизм тощо). Він бачив ідеальну Українську державу з політичним устроєм, який спирається на охлократичні засади, коли невелика партія «орденського типу» накидає свою залізну, незламну волю решті суспільства. Відтак до кінця свого життя залишався вірним *принципу вождизму*. Згідно з моделлю Д. Донцова, влада має належати не натовпу, а невеликій організованій і професійній структурі, що стоїть над ним, — закритій, елітній партії «орденського» типу. Таким чином, охлократична еліта експлуатує пасивність, слабкість і неорганізованість мас і уміло править ними, застосовуючи силу, терор і демагогію. Отже, як видається запропонована Д. Донцовим система влади свідомо ніколи не дала б повстати справжньому громадянському суспільству, а тому була б нездатною сформувати модерну розвинуту політичну націю. Вочевидь, на практиці вона була б найпрямолінійнішим, найжорстокішим і найпримітивнішим суспільно-політичним режимом [2, с. 98].

Натомість В. Липинський був послідовним, переконаним консерватором, який пов'язував розбудову майбутньої Української держави з відродженням і модернізацією станового суспільства зразка існування держави часів Б. Хмельницького. В уяві вченого найліпшою формою організації суспільства була б та, що ґрунтувалася на *класократичних (органічних) засадах*, коли правління здійснюється *лицарською або військовою верствою*, яка заробляє на життя матеріальним виробництвом і є прикладом для еліт інших соціальних груп, кожна з яких інтегрована в корпоративний монархічний державний лад.

Щоправда, наприкінці свого життя В. Липинський дійшов висновку, що найліпшою формою урядування в Україні може стати *парламентарна монархія* на зразок британської. Свої симпатії до англійської моделі вчений обґрунтовував наявністю в ній гармонійного та динамічного балансу функцій між консерватизмом старої аристократії та прогресивністю й революційністю нових соціальних груп. На відміну від Д. Донцова, В. Липинський попри всі свої антидемократичні випадки, намагався відшукати для української державної моделі все корисне, що міг би дати й досвід західних демократій, зокрема американської, з її чіткою, раціональною і оптимальною структурою владних інституцій.

Заперечення ефективності демократичного правління привело обох мислителів до скептичного ставлення щодо ролі і значення народних мас в історичному процесі. Але й тут психологічний підтекст поглядів обох учених був цілком протилежним. Д. Донцов розглядав народ винятково як об'єкт політичних та ідеологічних маніпуляцій з боку правлячої еліти (касти). Він сподівався на появу надлюдина, харизматичного лідера здатного керувати юрбою. Причому він наголошував на неприпустимості перемішування еліт (каст), бо це, мовляв, «веде лиш до хаосу» [3, с. 24].

В. Липинський, хоча так само не відводив масі активної історичної ролі, однак убачав у ній об'єкт націєтворення на ґрунті територіального патріотизму, тобто пробудження почуття солідарності та єдності всіх постійних мешканців української землі незалежно від їхнього етнічного

походження, класової належності, віросповідання, соціально-культурного рівня, національної свідомості тощо, тобто від будь-яких чинників. Почуття любові до рідного краю — української землі — як до органічної, материнської цілості було, на його думку, необхідною та єдиною можливістю створення того природного найтіснішого у світі зв'язку людей, який зветься *нацією*. В. Липинський уважав еліту явищем динамічним, таким, що постійно оновлюється за рахунок найдостойніших кращих, представників інших класів, тобто великих соціальних груп [4, с. 400].

Антидемократизм, недооцінка державотворчої ролі народних мас і не виправдане перебільшення ролі національних еліт Д. Донцовим і В. Липинським походили не в останню чергу з тогочасних обставин європейського й світового міжнародного життя. Невдала спроба здобути українську державність демократичними методами на тлі нібито успішних проєктів державотворення, що здійснювалися деякими тогочасними авторитарними (тоталітарними) режимами, привели обох учених до повного розчарування у можливостях вітчизняній демократії.

Д. Донцов і В. Липинський на основі аналізу результатів національних визвольних змагань однаково зрозуміли, і стверджували, що здобуття Україною власної національної державності може статися лише за сприятливих зовнішньополітичних обставин, і напряму залежить від того, як складатиметься геополітична ситуація у трикутнику «Україна — Росія — Захід». У творах обох авторів простежується критична налаштованість на імперську, політичну, правову й культурну традицію Росії. Особливо виразно ця принципова позиція присутня в працях Д. Донцова, який навіть не припускав, за будь-яких умов, українсько-російської співпраці. Він однозначно закликав українців орієнтуватися передусім на розвинуті демократичні європейські країни, на співпрацю з ними [2, с. 143].

Не менш критично до російського месіанізму та імперіалізму був налаштований й В. Липинський. Він, зокрема, не бачив суттєвої різниці між Російською імперією та Радянським Союзом, вказуючи на те, що останній не тільки успадкував усі ганебні вади своєї попередниці, а й довів їх до певної досконалості і витонченості. Йдеться про брак громадянських свобод, тоталітарну систему організації суспільства, засилля потужного і розгалуженого бюрократичного апарату, механічне поєднання в одній жорстко-централізованій державі багатьох етносів. Разом з тим, В. Липинський уважав росіян природними союзниками українців у постімперську добу, обстоював можливість тісних союзницьких стосунків незалежних, самостійних і демократичних України, Росії і Білорусії.

Висновки. Отже, ідеологічний, політико-правовий вплив Д. Донцова і В. Липинського на українське, у т.ч. й діаспорне, інтелектуальне, політичне середовище був неоднаковий. Якщо «чинний націоналізм» першого став у міжвоєнний період провідною ідеологією передової, національно свідомої молоді на західноукраїнських землях (пізніше оформилася у програму ОУН-Бандери), то теоретичні розробки другого тривалий час залишалися відомими хіба що вузькому колу його однодумців-гетьманців. Однак, хоча

В. Липинський так само як і Д. Донцов, не запропонував конкретної моделі української держави, він, разом з тим висловив низку конструктивних думок стосовно необхідності боротьби з суто етнічним націоналізмом і творення сучасної нації, об'єднаної територіально-державним критерієм. Безумовно, такі демократичні положення заслуговують на те, щоб бути використаними у практиці вітчизняного державотворення. Принагідно зазначимо, що й нині, на початку XXI ст. процес націєтворення і державо- і правотворення ще далекий від завершення, він триває в умовах гарячої і гібридної війни за незалежність з Путінською Росією. Упевнені: спроба відновити Радянський Союз, Російську імперію — і «імперію зла» — у будь-якій модифікації безумовно не буде правильною. Чергової світової війни цивілізований світ не допустить, переживши жахиття двох попередніх світових війн.

Список використаних джерел

1. Липинський і Донцов: український диптих на тлі епохи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [<http://gazeta.dt.ua/SOCIETY>]
2. **Резнік В. В.** Державницькі теорії Д. Донцова і В. Липинського: порівняльний аналіз : дис. ... кандидата політичних наук: 23.00.01 / В. В. Резнік. — Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України — Київ, 2008. — 198 с.
3. **Антонович М.** З династії славетних Антоновичів: «Ми дістанемо свіжий приплив міграції і будемо далі працювати (інтерв'ю з М. Антоновичем) / М. Антонович // Старожитності. — 1993. — Ч. 19–24 (54–59). — С. 24–27.
4. **Липинський В.** Листи В. Липинського до Д. Донцова / Липинський В. // Листування. — К. — Філадельфія, 2003. — Т. 1 (Архів): А-Ж. — С. 578.
5. Ідеї державотворення та філософії історії В. Липинського [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.litopys.com.ua/encyclopedia>
6. Листи В'ячеслава Липинського до Осипа Назарука / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. Наукове видання. — Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. — К. : Темпора, 2010. — 624 с. — С. 303–333.

Анотація

У статті стисло розкриті питання еволюції поглядів Д. Донцова та В. Липинського на сутність політико-державного устрою майбутньої незалежної Української держави та на роль народних мас в історії національної державності, у порівняльному аспекті.

Annotation

The relevant article briefly exposed views D. Dontsov and V. Lipinsky about the evolution on the nature of political and state system of the future independent Ukrainian state and the role of the masses in the history of national state in comparative perspective.